

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2022. № 6.

DOI: 10.32702/2307-2105.2022.6.19

УДК 339.13:338:631.1

Г. М. Христенко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
ORCID ID: 0000-0001-6773-5990*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

H. Khrystenko,

*PhD of Economic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Economics and Management, Separated Subdivision National University of Life and
Environmental Science of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто роль конкуренції в сучасних умовах глобалізації. Узагальнено підходи до визначення сутності поняття «конкурентоспроможність». Доведено, що необхідною умовою інтеграції української аграрної економіки у світові господарські процеси, забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності є перехід до концепції сталого розвитку сільського господарства. Визначено переваги концепції сталого розвитку. Сформовано модель сталого розвитку аграрного сектора економіки, яка передбачає поєднання економічного зростання, екологічної безпеки та

соціального захисту. Обґрунтовано сутність економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку аграрного сектора економіки. Проаналізовано чинники впливу на забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Визначено структуру та складові організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу в умовах сталого розвитку. Обґрунтовано перспективні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України. Досліджено вплив інновацій на забезпечення прогресивного розвитку сільського господарства та виробництво конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції.

The modern national economy is characterized by globalization processes, which are accompanied by the intensification of innovation and require the development of new approaches to ensure the competitiveness of enterprises and its sustainable growth in the long run.

A necessary condition for the integration of the Ukrainian agricultural economy into world economic processes, ensuring and increasing its competitiveness is the transition to the concept of sustainable development of agriculture, which provides a combination of economic growth, environmental security and social protection.

The model of sustainable development of the agricultural sector of the economy should be based on a harmonious combination of economic, social and environmental components.

The economic component of sustainable agricultural development is aimed at optimizing production costs with the rational use of natural resource potential; ecological - to minimize the impact of agricultural production processes on the environment, preservation and improvement of the environment in the production process; social - improving the living standards of the population, the revival and development of rural areas.

In the process of implementing the model of sustainable development of agriculture in Ukraine, one of the important tasks is to create conditions for increasing the level of competitiveness of domestic agricultural enterprises in both domestic and foreign markets.

The main task of ensuring the competitiveness of agricultural enterprises is to develop a system of measures aimed at effective use of strategic potential, intensification of innovation, implementation of modern models of enterprise management and production methods, use of new information and communication technologies that are the driving force of economic transformation.

Effective competitive development of agribusiness enterprises is possible on the basis of the formation of an effective organizational and economic mechanism, which is implemented through the interaction of economic and organizational subsystems. Effective interaction of these components is aimed at increasing the competitiveness of agricultural producers.

The model of sustainable development of the agricultural sector of the economy contributes to the creation of conditions for ensuring the competitiveness of agricultural enterprises through the use of competitive advantages and innovation and investment opportunities.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, конкурентоспроможність, підприємства агробізнесу, аграрний сектор економіки, сталий розвиток, інновації, сільськогосподарська продукція.*

Keywords: *organizational and economic mechanism, competitiveness, agribusiness enterprises, agricultural sector of the economy, sustainable development, innovation, agricultural products.*

Постановка проблеми. Сільське господарство України є стратегічною галуззю, що визначає продовольчу безпеку, забезпечує формування її експортного потенціалу, є значним джерелом наповнення бюджету та сприяє зміцненню економічного потенціалу держави. Недостатній рівень ефективності, стабільності та конкурентоспроможності аграрного сектора економіки створює

перешкоди на шляху формування повноцінного внутрішнього ринку, унеможлиблює розширення участі України на зовнішніх ринках. Конкурентоспроможність аграрної продукції є головною запорукою успіху галузі, оскільки забезпечує підтримку високих темпів розвитку й рівня прибутковості.

Забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу є складним завданням, пов'язаним із ефективним функціонуванням всіх підсистем виробничої системи в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище конкуренції та конкурентоспроможності досліджено такими відомими зарубіжними економістами, як П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов та іншими.

Вагомий внесок у розгляд питань конкурентоспроможності економіки України в цілому й аграрного сектору зокрема належить вітчизняним ученим Я. Базилюк, В. Гейцю, О. Гудзинському, Н. Голомші, О. Єрмакову, В. Збарському, С. Кваші, М. Маліку, С. Судомир.

Незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних наукових праць, питання конкурентоспроможності аграрного сектора економіки є актуальним і потребує подальшого дослідження, зокрема у напрямі вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу через гармонійне поєднання економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та аналіз основних складових організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна національна економіка характеризується глобалізаційними процесами, які супроводжуються активізацією інноваційної діяльності та вимагають розробки нових підходів до забезпечення конкурентоспроможності підприємств та стійкого її зростання у довгостроковій перспективі.

Нині конкурентне середовище активно формується в усіх галузях національної економіки, зокрема й аграрної.

Процес розвитку конкуренції між сільськогосподарськими товаровиробниками на вітчизняному ринку в сучасних умовах є складним і суперечливим, з одного боку, недостатній рівень нововведень у реальну практику виробництва через складний фінансовий стан аграрних підприємств негативно позначається на конкурентній боротьбі, а з іншого – функціонування господарських структур різних форм власності, що отримали повну господарську самостійність і зацікавлені в результатах своєї діяльності, сприяє зростанню ефективності і конкурентоспроможності виробництва.

У науковій літературі досі немає єдиного усталеного визначення поняття «конкурентоспроможність». Зарубіжні та українські автори акцентують увагу на різних складових цієї багатовимірної категорії, вважаючи їх основними критеріальними ознаками. Відтак спектр визначень коливається від суто технологічних, що впливають з розширеного трактування конкурентоспроможності фірми, до розгорнутих суспільно-економічних, які розглядають конкурентоспроможність як узагальнений показник стійкості суспільно-економічної системи країни [5, с. 7].

Слід зазначити, що в економічній літературі поняття «конкурентоспроможність» застосовують відносно національної економіки, галузі, підприємства і продукції. Погоджуємося з думкою науковців, що лише виробництво конкурентоспроможної продукції забезпечить вихід держави на конкурентний ринок. Проте вважаємо, що конкурентоспроможність продукції чітко пов'язана з ринком, тобто це категорія, яка визначається учасниками ринкового середовища. Конкурентоспроможність аграрної продукції значною мірою залежить від забезпеченості, якісного стану й ефективного використання природних і трудових ресурсів, капіталу. Слід зазначити, що з розвитком науково-технічного прогресу конкурентоспроможність почали визначати фактори вищого рівня, а саме науковий, кадровий, інтелектуальний, інноваційний потенціал країни, рівень розвитку інфраструктури тощо.

Деякі вітчизняні науковці вважають, що у «ринковій системі господарювання категорія «конкурентоспроможність» є одна з головних, бо в ній знаходять своє відображення економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі чи країни в цілому» [4, с. 100].

У західній економічній літературі поширене «універсальне» трактування конкурентоспроможності як здатності країни або фірми розробляти та виготовляти товари і послуги або вищої якості, або ж за цінами, значно нижчими порівняно з конкурентами [6, с. 72].

Більш широко цей підхід представлено в дослідженнях Світового економічного форуму [5, с. 8]. На думку експертів цієї організації, конкурентоспроможність визначається реальною та потенційною можливостями фірм в існуючих для них умовах проєктувати, виготовляти і збувати товари, які за ціновими та якісними характеристиками привабливіші для споживачів порівняно з товарами конкурентів.

Губський Б. розглядає конкурентоспроможність як «обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках, здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку та ринках інших країн» [1, с. 41].

У ширшому розумінні конкурентоспроможність трактується як здатність господарства забезпечувати збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникати тих обмежень, що зумовлюються зовнішньоекономічною сферою, і як здатність країни самовідтворювати поліпшення своїх світогосподарських зв'язків [6, с. 72].

Конкурентоспроможність розглядається науковцями як «визнана ринком сформована і реалізована конкурентоздатність соціально-економічних систем, яка матеріалізована у формі товару чи послуги» [2, с. 45].

Дж. Сакс аналізує конкурентоспроможність як передумову й інструмент сталого економічного розвитку країни. На його думку,

конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання. Здорова економіка має бути підкріплена зростанням ділової активності, керована законом і стабільно працюючими ринками [8].

Основоположник «конкуренції» М. Портер наголошував на необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки як засобу підвищення добробуту суспільства і зазначав, що конкурентоспроможність не є самоціллю. «Головна мета держави, – писав він, – забезпечити власним громадянам достатньо високий та зростаючий рівень життя. Спроможність держави зробити це залежить не від якогось аморфного терміна «конкурентоспроможність», а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал» [7, с. 35].

Загальновідомо, що конкуренція є основною економічною категорією, притаманною ринковим умовам господарювання, необхідним атрибутом їх існування й розвитку. На думку М. Портера, саме вона є «конкретним механізмом, який примушує підприємців слідувати вказівкам «невидимої руки» [7, с. 56]. Відтак саме конкуренція має змушувати учасників ринкової економіки забезпечувати ефективне використання суспільних ресурсів.

Єрмаков О. Ю., Єсаулов В. А. характеризують «...конкуренцію сільськогосподарських підприємств як протистояння сталого – інноваційному, де конкуруючі економічні суб'єкти розглядають структуру ринку та аналізують рівень свободи продавця і покупця на ньому, поставивши собі за мету якомога повніше задовольнити потреби покупця, отримуючи при цьому найбільший прибуток» [3, с. 131].

В сучасних умовах глобалізації конкурентоспроможність є мотиваційним механізмом забезпечення ефективного розвитку. Адже під загрозою втрати конкурентних позицій на ринку підприємства змушені постійно модернізувати свою конкурентну стратегію на основі широкого застосування досягнень науково-технічного прогресу.

Таким чином можна стверджувати, що конкуренції відведена роль рушійної сили розвитку аграрного сектору економіки, оскільки вона містить у собі потужні стимули до застосування нової техніки і технологій, що забезпечують зниження витрат виробництва, поліпшення якості продукції, досягнення високих результатів господарювання і створюють підприємствам значні переваги перед конкурентами на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Проведені дослідження дають нам підставу зробити висновок, що конкурентоспроможність як наукова категорія є багатоаспектною і комплексною. В кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

Аграрне підприємство є конкурентоспроможним в тому випадку, коли воно здатне адаптуватись до мінливих умов господарювання, ефективно здійснювати свою діяльність в умовах ризику та невизначеності, раціонально використовувати природно-ресурсний потенціал, виробляти якісну сільськогосподарську продукцію, яка забезпечує максимальну корисність споживачам.

Необхідною умовою інтеграції української аграрної економіки у світові господарські процеси, забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності є перехід до концепції сталого розвитку сільського господарства, що передбачає поєднання економічного зростання, екологічної безпеки та соціального захисту.

Модель сталого розвитку аграрного сектору економіки має ґрунтуватися на гармонійному поєднанні економічної, соціальної та екологічної складових (рис. 1).

Економічна складова сталого розвитку сільського господарства спрямована на оптимізацію виробничих витрат при раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу; екологічна – на мінімізацію впливу агровиробничих процесів на довкілля, збереження та покращення стану природного середовища в процесі господарської діяльності; соціальна – підвищення життєвого рівня населення, відродження та розвиток сільських територій.

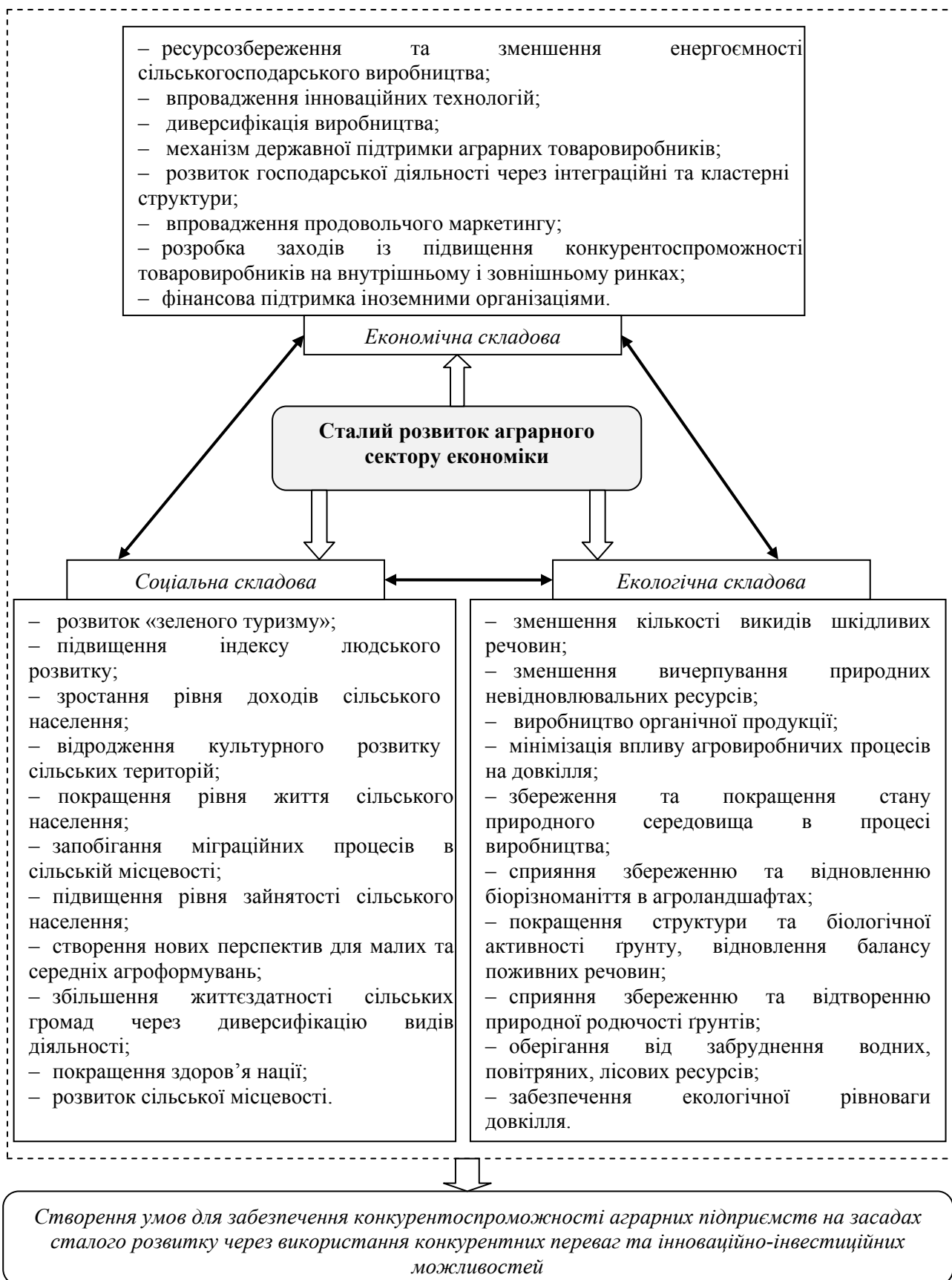

Рис. 1. Модель сталого розвитку аграрного сектору економіки як умова забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу

Джерело: розроблено автором

В процесі впровадження моделі сталого розвитку сільського господарства України одним із важливих завдань є формування умов для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Стратегія формування конкурентоспроможності розглядається як система впливу економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку на здійснення ефективного виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції з метою забезпечення стійких конкурентних переваг.

Головним завданням забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств є розробка системи заходів, спрямованих на ефективне використання стратегічного потенціалу, активізацію інноваційної діяльності, впровадження сучасних моделей управління підприємством та методів організації виробництва, використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій, які є рушійною силою економічних трансформацій, стимулювання виробництва якісної продукції.

Потрібно наголосити, що існує прямий зв'язок між ступенем адаптації аграрних підприємств та їх конкурентоспроможністю, що сприяє ефективному пристосуванню до змін в зовнішньому середовищі та умов глобалізації, і навпаки, розвиток глобалізаційних процесів забезпечує підтримання конкурентного рівня.

Ефективний конкурентоспроможний розвиток підприємств агробізнесу можливий на основі формування дієвого організаційно-економічного механізму, що реалізується через взаємодію економічної та організаційної підсистем (рис. 2). Ефективна взаємодія зазначених складових спрямована на підвищення конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції.

Економічна підсистема механізму включає економічні важелі впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств через державне регулювання та ринковий механізм.

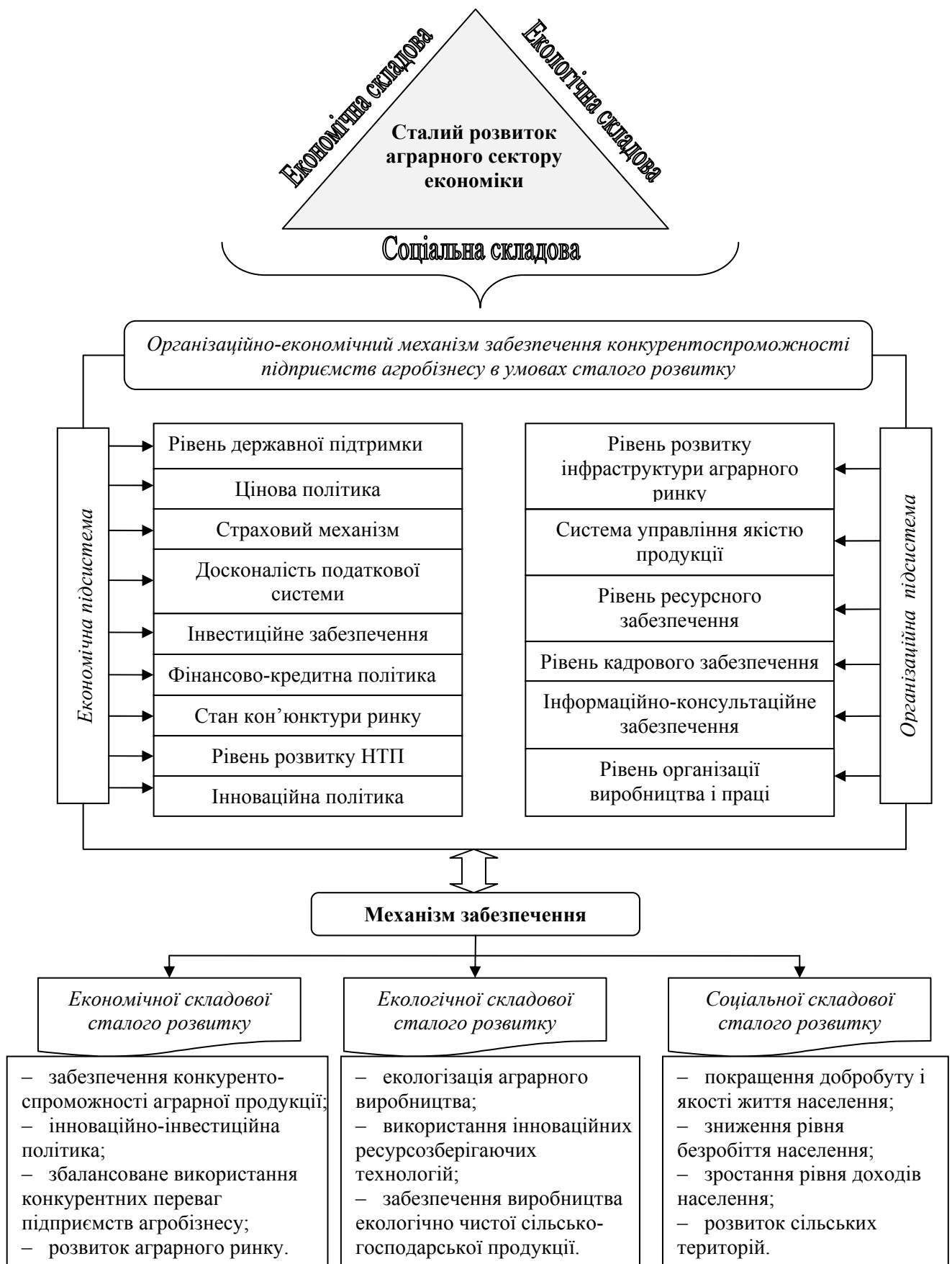

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу в умовах сталого розвитку

Джерело: розроблено автором

Суть організаційної підсистеми полягає у створенні належних передумов розвитку аграрного виробництва з урахуванням внутрішньогосподарських особливостей підприємства, зовнішніх чинників та ринкової кон'юнктури.

Модель сталого розвитку аграрного сектора економіки сприяє створення умов для забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств через використання конкурентних переваг та інноваційно-інвестиційних можливостей.

Варто наголосити, що одним із найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках є її цінова перевага, для забезпечення якої собівартість як базова величина ціни повинна формуватися за низьковитратним принципом, що досягається за рахунок впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які передбачають реалізацію біологічного потенціалу продуктивності агрокультур, формування агротехнічної моделі вирощування сільськогосподарських культур на основі раціонального використання матеріально-технічних ресурсів, у тому числі засобів хімічного захисту рослин і мінеральних добрив, впровадження прогресивних форм організації виробництва та праці.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі зумовлюється значною мірою широким впровадженням у практику господарювання досягнень науково-технічного прогресу, визначальна роль в якому належить інноваційній діяльності.

Висновки. Можна стверджувати, що важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності сільського господарства є інноваційна модель розвитку. Рушійною силою економічного зростання є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій, які здатні забезпечити світові стандарти якості продукції та прибутковість аграрних товаровиробників. Застосування таких технологій із використанням високопродуктивної техніки в умовах непередбачуваних змін у зовнішньому середовищі забезпечать прогресивний розвиток сільського господарства та виробництво конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції.

Література

1. Губський Б. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі : монографія. Київ : Наукова думка, 1998. 391 с.
2. Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Гуренко Т.О. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 212 с.
3. Єрмаков О. Ю., Єсаулов В. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств на ринку продукції рослинництва. Біоекономіка і аграрний бізнес. 2016. № 247. С.130-141.
4. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99-104.
5. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / Жаліло Я.А., Базиліук Я.Б., Белінська Я.В. та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2005. 388 с.
6. Міжнародні економічні відносини / Філіпенко А.С., Боринець С.Я., Вергун В.А. та ін. Київ : Либідь, 1992. 191 с.
7. Портер М. Международная конкуренция : конкурентные преимущества стран. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
8. Sachs J. Press Releses. WEF, 1999. URL: [hppt://www.weforum.org](http://www.weforum.org).

References

1. Hubs'kyj, B. (1998). Investycijni procesy v global'nomu seredovyshhi [Investment Processes in the Global Environment], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Hudzynskyi, O. D. Sudomyr, S. M. and Hurenko, T. O. (2010) Upravlinnia formuvanniam konkurentospromozhnoho potentsialu pidpryyemstv (teoretyko-metodolohichniy aspekt) [Management of the formation of competitive potential of enterprises (theoretical and methodological aspect)], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.

3. Ermakov, O. Yu. and Esaulov, V. A. (2016), “Competitiveness of agricultural enterprises in the market of crop products”, *Bioekonomika i agrarniy biznes*, vol. 247, pp. 130-141.
4. Kvasha, S. M. and Golomsha, N. Ye. (2006), “Competitiveness of domestic agricultural products in the world agricultural market”, *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 99-104.
5. Zhalilo, Ya. A. Bazylyuk, Ya. B. and Belins'ka, Ya. V. (2005), *Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of Ukrainian economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
6. Filipenko, A. S. Borynecz, S. Ya. and Vergun, V. A. (1992), *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International economic relations], Lybid', Kyiv, Ukraine.
7. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsia: Konkurentnye preimushchestva stran* [International Competition: The Competitive Advantage of Nations], *Mezhdunarodnye otnosheniya*, Moscow, Russian.
8. Sachs, J. (1999), “Press Releses. WEF”, available at: [hppt://www.weforum.org](http://www.weforum.org) (Accessed 10 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2022 р.